

Павлова Наталя Валеріївна,

доцент кафедри криміналістики та
домедичної підготовки Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОБОВ'ЯЗКОВА УЧАСТЬ ПСИХОЛОГА ПІД ЧАС ДОПИТУ ДИТИНИ, ПОСТРАЖДАЛОЇ ВІД НАСИЛЬСТВА

Проблема насильства у відношенні дитини є однією з актуальніших у нашій державі. Натомість, дитина, яка постраждала від насильства, нерідко відмовляється надавати показання або каже неправду, особливо в випадках, коли кривдником є близька особа. Щоб уникнути зайвого психологічного травматизму, проводити допит необхідно особою, яка викликає довіру, в умовах, дружніх для дитини та в обстановці, в якій вона відчуватиме себе в безпеці. Разом з тим, через певні вікові та психологічні особливості дитини, допит з нею має свою специфіку, що пов'язана із делікатністю спілкування, психологічним обміркуванням всіх питань та відповідей, використанням різноманітних демонстраційних засобів (анатомічні ляльки, іграшки, картки, малюнки тощо) тощо. Від того, як правильно слідчий здійснить підготовку до проведення допиту за участю малолітньої особи, часто залежить результативність усього розслідування у кримінальному провадженні в цілому.

Важливим у ході підготовки до допиту малолітнього є встановлення умов його життя, відносин із батьками, обстановки в соціумі та його впливу на дитину. При виборі місця проведення допиту бажано забезпечити умови, за яких була б створена атмосфера довіри. З огляду на особливості дитячої психіки, для допиту малолітнього краще обирати місце, обстановка якого є по відношенню до нього найбільш дружньою (будинок, дошкільний навчальний заклад). Між тим, краще проводити допит у спеціально обладнаному приміщенні для провадження слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх (дитячими меблями, іграшками, ляльками, в тому числі анатомічними) – «Кризовій кімнаті, дружній до дитини». Така обстановка сприяє досягненню більш повного психологічного контакту слідчого з потерпілим [1, с. 64].

Визначаючи коло осіб, яких планується запросити на допит, по-перше, необхідно виходити з кримінально-процесуальних вимог і запрошувати учасників, які є обов'язковими для проведення слідчої (розшукової) дії за участю неповнолітнього. Поряд з цим, може виникнути необхідність у запрошенні інших осіб, які надаватимуть технічну допомогу, спеціалістів у певних галузях та ін. Водночас, слід враховувати, що велика кількість осіб у кімнаті для допиту є істотним подразником при роботі з дитиною. Якщо допит відбувається із використанням відео-зв'язку, основний склад повинен знаходитися в іншій кімнаті і спостерігати хід проведення допиту. Для передачі інформації і задавання, у разі необхідності, питань, необхідно

перевірити роботу технічного обладнання, якість звуку та зображення тощо, а також заздалегідь підготувати та покласти у зручному місці необхідні документи та демонстраційні засоби для пред'явлення.

Згідно ст. 227 КПК України, при проведенні слідчих (розшукових) дій за участю малолітньої або неповнолітньої особи забезпечується участь законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря. Виходячи зі змісту цієї норми можна побачити, що законодавець передбачає альтернативний варіант у вирішенні питання щодо запрошення на допит вказаної категорії осіб – тобто можна запросити як педагога, так і психолога. Проте, на нашу думку, у випадку допиту дитини, постраждалої від насильства, особливо, якщо передбачається під час допиту використовувати анатомічні ляльки та інші демонстраційні засоби, участь психолога повинна бути не альтернативним, а обов'язковим варіантом. Адже малолітній має схильність до самонавіювання, фантазування, неправильного сприйняття фактів та подій, в нього не достатньо сформований словниковий запас, він може плутатися у формах, кольорах та розмірах тощо. Їх свідчення вимагають психологічно обґрунтованої інтерпретації. Знаючи особливості психологічного розвитку на певному етапі розвитку дитини, саме психолог допоможе слідчому надати правильну оцінку показань малолітньої особи та сформулювати питання з точки зору педагогіки і психології.

Діти, які стали жертвами статевих та насильницьких злочинів, потребують особливої уваги, адже така категорія злочинів є досить приватною і ділитися, згадувати пережите досить важко, особливо неповнолітнім (малолітнім) особам. Такий злочин щодо них може нанести в майбутньому непоправні психологічні проблеми, що завдасть їм нормального розвиватися, створювати сім'ї. Тому, встановлення психологічного контакту та повної довіри під час допиту вкрай важливе [2, с. 282].

Спеціаліст-психолог може робити заяви, котрі підлягають занесенню у протокол судової чи слідчої дії. Він має право проводити спостереження, консультувати зі спеціальних питань, допомагати правильно викладати ці питання у протоколах процесуальних дій; звертатися з дозволу слідчого з питаннями до інших учасників процесуальних дій. Проте, як слушно зауважують С.В. Белан та Т.О. Луценко, ці можливості мають і ряд обмежень, серед яких заборона робити висновки про правильність проведення слідчим допиту неповнолітнього та відсутність права діяти самостійно без вказівки слідчого, суду на допиті [3, с. 31].

Разом з тим, зовсім не йдеться про пасивну позицію з боку психолога. Слід сказати, що більшість науковців наполягає на активній позиції спеціаліста під час допиту неповнолітніх. На думку В. Мозгової, щоб участь психолога не була формальною, слід передбачити можливість завчасно обговорити з фахівцем стратегію допиту та обсяг інформації, який потрібно отримати під час його проведення. Це надає можливість

визначити тривалість допиту і скласти перелік запитань з урахуванням особливостей дитини [4, с. 95]. Навіть якщо дитина після пережитого тримається добре, тільки психолог правильно визначить її фізичне та психологічне самопочуття й, за потреби, зможе надати кваліфіковану допомогу й необхідні поради, а також, застосовуючи різні методики, допоможе дитині послабити відчуття страху, суму, сорому, провини, злості тощо [5, с. 75].

При допиті малолітніх необхідно враховувати їх швидку стомлюваність і нездатність тривалий час зосередитися на одному об'єкті. Тому, тривалість спілкування повинна бути мінімальною і слідчий, залежно від психологічних особливостей дитини, повинен призначати перерви, під час яких психолог може допомогти дитині відвернути увагу від предмету допиту та відпочити.

Бажано запрошувати психолога, з урахуванням гендерних ознак дитини. Як свідчить практика, дівчинка краще йде на контакт зі слідчим та психологом жіночої статі, а хлопчики – навпаки. Хоча іноді хлопчики бажають також спілкуватися із жінками. Ці обставини обов'язково необхідно з'ясувати перед початком допиту.

Слід враховувати, що діти одного віку за рівнем психічного розвитку можуть сильно відрізнятися один від одного. Втім, загальні закономірності психічного розвитку дітей дозволяють виділити в загальному вигляді важливі особливості психіки, характерні для дітей, що відносяться до однієї вікової групи. При оцінці рівня розвитку дитини, обов'язковим є з'ясування рівня володіння мовою та розуміння всіх запитань та слів, які використовуються. Маленькі діти погано орієнтуються в часі та просторі, тому також важливо перевірити, які вони називають дні тижня, пори року, чи правильно розрізняють поняття «вчора», «завтра» тощо. Слід перевірити, як дитина знає кольори, форми, розміри тощо. Якщо допит планується фіксувати за допомогою відео- зв'язку із трансляцією в інше приміщення, про це обов'язково зазначається малолітній особі, однак повідомити про це необхідно якомога делікатно.

Отримати необхідні свідчення від дитини без стресу та психологічного травмування можна шляхом використання демонстраційних засобів, у тому числі анатомічних ляльок, оскільки дитина асоціює себе з лялькою і навіть може показати, яким чином їй завдали шкоди. Тобто, завдяки постановці питання «від третьої особи» краще встановлюється контакт між психологом, слідчим та дитиною. Разом з тим, такі демонстраційні засоби повинні використовуватись лише працівниками, навченими до їх використання, та за обов'язкової участі психолога, який має досвід такого спілкування. Інакше є ризик вторинної травматизації дітей, які будуть допитані.

Таким чином, при допиті малолітньої особи, постраждалої від насильства, особливо з боку близьких родичів, слід враховувати низку факторів, зокрема: вікові особливості, рівень психологічного та інтелектуального розвитку таких осіб, соціальне оточення та його

вплив на неповнолітнього тощо. Остаточною запорукою успіху є залучення до допиту психолога, який не тільки має відповідний диплом про психологічну освіту, а й багаторічний досвід роботи із такою категорією дітей. Участь психолога повинна бути не альтернативним, а обов'язковим варіантом і це положення необхідно закріпити на законодавчому рівні.

Список використаних джерел

1. Алгоритм дій працівників Національної поліції з суб'єктами, які здійснюють заходи щодо захисту дітей, постраждалих від насильства : методичні рекомендації. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 136.
2. Авраменко С. М. Допит неповнолітніх осіб, які стали жертвами статей злочинів: нормативно-правовий аспект. Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія». 2016. № 1/2016. С. 279–288.
3. Белан С. В., Луценко Т. О. Особливості залучення спеціаліста-психолога у кримінальному процесі. Проблеми екстремальної та кризової психології. Вип.7. 2010.
4. Мозгова В. Тактико-психологічні особливості допиту неповнолітніх, які постраждали від сексуального насильства / В. Мозгова // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2015. № 4. С. 94–97.
5. Волинець Л.С. Надання допомоги дітям-жертвам злочинів, пов'язаних із торгівлею дітьми, дитячою проституцією, дитячою порнографією, проти статевої свободи та статевої недоторканості дитини, з урахуванням національної та міжнародної практик: метод. посіб.: Всеукр. громад. орг. «Служба захисту дітей». КИЇВ: К.І.С., 2011.

Пампура Ігор Іванович,

старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії психологічного забезпечення ДНДІ МВС України

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ «ЗЕЛЕНОЇ КІМНАТИ» ПІД ЧАС ДОПИТУ ДИТИНИ – СВІДКА ЧИ ЖЕРТВИ ЗЛОЧИНУ

Світовою практикою доведено, що діти, які перебувають в контакті із законом, потребують особливого поведіння, зважаючи на особливості психофізичних станів, що притаманні їх віковій категорії та соціальному статусу тощо.

Наша держава ратифікувала усі основні міжнародно-правові документи Організації Об'єднаних Націй в галузі прав людини, в тому числі і Конвенцію ООН про права дитини та є активною учасницею діяльності цієї системи.

Керівними принципами ООН з питань правосуддя у справах, пов'язаних з участю дітей-жертв і свідків злочинів, наголошується на необхідності застосування процедур, що є дружніми до дітей, у тому числі шляхом забезпечення наявності кімнат для проведення допиту, призначених спеціально для дітей, пристосування судових приміщень до